

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ – ФИЛОЛОШКИ ФАКУЛТЕТ

Докторске академске студије

ИЗВЕШТАЈ КОМИСИЈЕ ЗА ОЦЕНУ ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ

I ПОДАЦИ О КОМИСИЈИ ЗА ОЦЕНУ ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ

1.1. ДАТУМ И ОРГАН КОЈИ ЈЕ ИМЕНОВАО КОМИСИЈУ

На седници одржаној дана 25. априла 2024. године, Наставно-научно веће Филолошког факултета Универзитета у Београду образовало је Комисију за оцену докторске дисертације докторанда **Марије Шљукић** под насловом „Хронотоп Београда у прози Светлане Велмар-Јанковић“ урађену под менторским руковођењем проф. др Предрага Петровића.

1.2. САСТАВ КОМИСИЈЕ ЗА ОЦЕНУ ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ

1. МЕНТОР

Име и презиме: Предраг Петровић
Звање: Редовни професор
Ужа научна област: Српска књижевност
Датум избора у звање: 20. 10. 2021.
Установа на којој је запослен: Филолошки факултет Универзитета у Београду

2. ЧЛАН КОМИСИЈЕ

Име и презиме: Милица Кецојевић
Звање: Доцент
Ужа научна област: Српска књижевност
Датум избора у звање: 21. 03. 2023.
Установа на којој је запослен: Филолошки факултет Универзитета у Београду

3. ЧЛАН КОМИСИЈЕ

Име и презиме: Јелена Панић Мараш
Звање: Ванредни професор
Ужа научна област: Српска књижевност
Датум избора у звање: 17. 12. 2019.
Установа на којој је запослен: Факултет за образовање учитеља и васпитача, Београд

II ПОДАЦИ О КАНДИДАТУ

Име (име једног родитеља) презиме:	Марија (Милош) Шљукућ
Датум и место рођења:	04.02.1988, Крушевац
Наслов мастер рада:	Проблемски приступ малим фолклорним формама у народним бајкама
Датум одбране мастер рада:	14.02.2014.
Установа где је одбрањен мастер рад:	Филолошки факултет у Београду
Научна област из које је стечено академско звање мастера:	Српска књижевност

III СПИСАК НАУЧНИХ И СТРУЧНИХ РАДОВА који су објављени или прихваћени за објављивање у оквиру рада на докторској дисертацији

1. Марија Шљукић, „Београд у очима Светлане Велмар Јанковић“, часопис за књижевност, уметност и културу *Багдала*, 513, Књижевни клуб Багдала, Крушевац, јул-септембар 2017, 87-111.

2. Марија Шљукић, „Феноменолошки приступ *Колубарској трилогији* Радована Бели Марковића“, темат радова о Радовану Бели Марковићу, часопис за књижевност, уметност и културу *Наш ТРАГ*, број 1-4 / 2017. (73-76); година XXIV, Друштво „Траг“, Библиотека „Радоје Домановић“, Театар „Витомир Стефановић Вита“, Велика Плана, 2017, 84-110.

3. Марија Шљукић, „Феноменолошки приступ: Радован Бели Марковић, *Путничкова циглана*“, часопис за књижевност, уметност и културу *Багдала*, 521/522, Књижевни клуб Багдала, Крушевац, јул-децембар, 2019.

IV НАСЛОВ ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ

Хронотоп Београда у прози Светлане Велмар-Јанковић

V ПРЕДМЕТ И ЦИЉ ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ

Предмет истраживања докторске дисертације је сагледавање у целости, као и у појединим делима, хронотопа Београда у прози Светлане Велмар-Јанковић. Поетика ове ауторке своју пуну афирмацију, интерпретацију и реинтерпретацију задобијаја тек проматрањем свих слојева остварености хронотопа Београда. Хронотоп Београда обједињује целокупни књижевни опус Светлане Велмар-Јанковић испољавајући се на многоструке начине, али и истовремено постајући и остајући најмањи, али самим тим и најважнији садржалац око кога се изграђује целокупни опсег осталих тема и мотива, који су присутни у њеним делима (романи: *Ожиљак*,

Лагум, Бездно, Нигдина, Востаније; збирке приповедака и записа: *Дорћол, Врачар, Гласови, Очаране наочаре, Записи са дунавског песка*; монографија *Капија Балкана*). Приче за децу (*Очаране наочаре*) и монографија *Капија Балкана* су битне за сагледавање целокупности хронотопа Београда, јер се перспектива сагледавања времена и простора помера на сам освит људског постојања на просторима који омеђују хронотоп Београда. Контрастном анализом романа и приповедака омеђених термином „београдска проза“ у контексту целокупног опуса Светлане Велмар-Јанковић, задобија се целовит и интегративни поглед на појаву, развој, промене, сличности и разлике, теме, мотиве, атмосферу и дух града, које се очитују у хронотопу Београда, кроз дијахронијски преглед и самеравање овог хронотопа у историји српске књижевности. Хронотоп Београда се сагледава кроз дијахронијски развој романа и приповедака у чијем средишту је географски и цивилизацијски лик Београда, односно кроз књижевна дела: *Јунак наших дана* Јанка Веселиновића, *Београдске приче* Симе Матавуља, *Дошљаци* и *Чедомир Илић* Милутина Ускоковића, *Са силама немерљивим* Растка Петровића, *Теразије* Бошка Токина, *Покошено поље* Бранимира Ћосића, *Госпођица* Иве Андрића, *Кад су цветале тикве* Драгослава Михајловића.

Хронотоп, просторни и временски ареал Београда обухвата разнолике и многозначне просторне одреднице, али истовремено и модусе испољавања, па се тако може проматрати митски, историјски, имагинарни, стварни, али и онај настао у машти ауторке, који се донекле обједињују и поклапају са њеним животним ареалом. Кроз контрапункт посматрања бинарних опозиција светло-тама, живот-смрт, традиционално-модерно, патријархална култура-грађанска култура у настајању, дошљаци-староседеоци, утицај Истока и Запада, центар града-ериферија, стари и модерни део града, метропола и провинција и слично, долази се до сагледавања појединачних судбина ликова из домена београдског романа. Важно је проматрање изградње, реизградње и урушавања идентитета особених јунака, који у додиру са Београдом и његовом друштвеном атмосфером и духом, на различите начине остварују своје идеале. Циљ дисертације јесте преиспитивање приповедачког опуса Светлане Велмар-Јанковић ради утврђивања у којој мери, у ком обиму и односу су поједине теме, мотиви и елементи везани за хронотоп Београда имали пресудну, значајану, или, пак, не тако битну улогу у опусу ауторке.

VI ОСНОВНЕ ХИПОТЕЗЕ ИСТРАЖИВАЊА ДИСЕРТАЦИЈЕ

Кандидаткиња полази од претпоставке да хронотоп Београда повезује опус Светлане Велмар-Јанковић у смисаоно и поетички осмишљену целину. Кроз издвајање, проматрање и анализу свих одређујућих елемената, тема и мотива, кроз утврђивање њиховог међусобног односа прожимања, укрштања и интеграције, као и самеравања њиховог значаја и бити за успостављање јединствене и суштинске целине, долази се до сагледавања ауторкиног приповедачког света кроз процес синтезе и сублимације. Хронотоп Београда се на свеукупан начин разабера кроз укључивање и оних аспеката, који се не односе само искључиво на просторне одреднице, већ захватају свепрожимајуће јединство менталитета, духа града и његових становника, као и јединствене атмосфере, које сви ови елементи узети у целисти обликују. Хронотоп Београда се посматра из различитих перспектива и домена, пре свега историјског, али и психолошког, социолошког, етнографског, антрополошког, феноменолошког, али је за пуноћу самеравања битан и митски аспект посматрања, трајања и претрајавања у времену и простору. Просторне одреднице које обухватају и омеђују лик Београда, пре свега представљају историјске топониме, као и епохе кроз које се прелама историјско трајање града, обележено догађајима, који се усецају у његову срж, али и појединим митско-топографским одредницама попут *Врачара*, *Калемегдана*, *Дорћола*, који дочаравају дух Београда 19. века па све до 20. века, односно самеравање свих промена најочљивијих са аспекта технолошког развоја и напретка града, па све до оних најсуптилнијих, готово неосетних промена, које само посматране са домена дужег временског трајања добијају свој

пуни обим, а огледају се у промени перспективе и менталитета становника Београда обележених и назначених кроз разнолике преломне епохе, које су свој траг оставиле како у душама становника, тако и на физичком нивоу проматрања хронотопа Београда. Особени жанр београдског романа се очитује кроз посматрање свих друштвених слојева, богат културни живот остварен у њима, кроз смену парадигми патријархалне и грађанске културе, те кроз актуелни техничко-технолошки напредак и особену архитектуру града.

VII КРАТАК ОПИС САДРЖАЈА ДОКТОРСKE ДИСЕРТАЦИЈЕ

Докторска дисертација Марије Шљукић има 224 густо куцане странице и састоји се од четири велике целине: „Увод“, „Београдски роман“, „Светлана Велмар-Јанковић“ и „Закључак“. Централан поглавља, посвећена београдском роману и опусу Светлане Велмар-Јанковић, систематично и прегледно су рашчлањена на низ мањих делова.

Кандидаткиња полази од Бахтинове теоријске поставке хронотопа као јединства простора и времена, где време постаје четврта димензија простора. Књижевно-уметнички хронотоп настаје и постаје кроз заокруженост времена и простора, а простор се остварује у садејству времена, сижеа и историје. Хронотоп у својој суштинској бити има жанровско одређење и на формално-садржајном нивоу детерминише лик човека у књижевности. Сагледана у целости Бахтинова концепција хронотопа представља јединствени пресек времена и простора омеђеног сижеом и историјом, дефинишући човека у књижевности. Кандидаткиња у уводном делу рада истиче да хронотоп Београда представља кључни кохезиони фактор у коме су обједињене све нити приповедања Светлане Велмар-Јанковић од приповедака преко романа до монографске публикације. Београд у опусу Светлане Велмар-Јанковић представља јединствен спој разноликих и многозначних слојева града оличених у вертикалној, просторној оријентацији града од културног, економског, индустријског, управног језгра кроз процес сублимације једноставно и јединствено, постајући вољени, родни град Београд, капија Балкана. Приликом обликовања и конституисања града Београда, који постаје не само позорница разноликих и многоликих историјских дешавања, већ и делатни лик, који задобија посебну личну афирмацију као један од главних личности у њеним приповеткама и романима.

Кандидаткиња се посебно бави питањем одређења „београдског романа“ који представља јединствену термилошку одредницу којом је обухваћен читав низ романа, као и збирка приповедака, у чијем средишту, представљајући главну тематско-мотивску окосницу, стоји хронотоп Београда као јединствен спој просторног и временског континуума кроз историјске епохе, заокружен и надограђен менталитетом људи, који обликују јединствен дух града, односно постајући маркер београдске атмосфере и духа града, који доминантно функционише кроз историјске развојне етапе. Детаљније се налазирају репрезентативни примери београдског романа у српској књижевности, у распону од *Јунака наших дана* Јанка Веселиновића и *Чедомира Илића* Милутина Ускоковића до романа *Кад су цветале тикве* Драгослава Михаиловића и *Ходочашће Арсенија Његована* Борислава Пекића. Београдски стил представља формулацију, којом је назначен стил београдских романа, а који се заснива на слободи стварања, која се огледала у живости, живописности, гипкости и снази књижевног језика београдских писаца. Кандидаткиња се посебно осврће на књигу Владимира Велмар-Јанковића *Поглед с Калемегдана* у којој се дефинише термин београдског човека као симбиозе психолошких, етнопсихолошких и историјских одлика искуства, који до нарочитог изражаја долази управо у приповеткама и романима у чијем средишту је хронотоп Београда, а преваходно у стваралачком опусу Светлане Велмар-Јанковић.

Централни део рада посвећен је анализи прозе Светлане Велмар-Јанковић, од романа *Ожиљак* до монографије *Капија Балкана*. Хронотопичност Београда заснована је подједнако реалним географским топонимским означитељима, као и бајколиким увидом у прошла

времена, остварујући се као целовит пресек асоцијативног премрежавања простора и времена. Перспективе савременог и слојева београдског тла, од винчанског периода до данашњице, перципирају се топосом границе. Светлана Велмар-Јанковић у романескним остварењима образује микрохронотопе високо интензивирајућег значењског удела, постајући симболима интимне топографске мапе (Калемегдан, Врачар, Дорћол, Кошутњак, Топчидер). Временска сегментација окренута је повлашћеним метафорама памћења, махом истакнутих фигуративности деспота Стефана Лазаревића, Карађорђа, кнеза Михаила и кнеза Милоша Обреновића. Метафоре простора структурисане међусобним асоцијативним корелацијама Дорћола и Врачара, употпуњују се континуираним епохалним кретањима. Стопљеност биографије писца са стваралачком промишљу дубоко је уграђена у целокупну поетику, од обликовања ликова, специфичних микрохронотопа (салон, трпезарија, радни кабинет, дечја соба), све до посебности тематско-мотивског регистра. Београд као средиште смисаоног обликотворења, тек уз активацију разноликих домена памћења (историјско, индивидуално, културно, политичко), формира друштвену панораму грађанског сталежа. Историјски наративи окренути су понајчешће преломним периодима конституисања модерног спознања поетске слике Србије. Кандидаткиња прати како су ауторкине приповедачке збирке конципиране су ширењем временског оквира, све до назначења првих насебина на тлу данашњег Београда. Еволутивни процеси важни као идентитетске етапе забележени су баш у оним кључним моментима модификацијских дејстава оспољеним у политичком, друштвеном и економском самеравању структуре. Топос путника реорганизује се у два домена, стварног путовања, али и метафизичким доживљајем измештања из реалних оквира и транспоновања у прошлост, пратећи линију развојног уобличења хронотопа.

Кандидаткиња доказује у коликој мери су фолклорни елементи, мотиви и теме уграђени у срж ауторкиног приповедачког опуса, а који се превасходно одвијају кроз симболизацију и метафоризацију биљног и животињског света, обичаја, народног живота, али и ликова из народне књижевности. Поетика простора постављена је у средиште семантичког обликотворења књижевног лика Београда, од делатног чиниоца успостављања психолошких профила јунака, до уградње као једног од идентитетских кодова оживљавања тла. Кандидаткиња, даље, прати, како је урбана структура образована прожимањем историјског, политичког, културног и друштвеног модуса опстојавања. Процеси сећања, присећања и памћења дубоко укоренењени у приповедачко искуство Светлане Велмар-Јанковић као једна од најважнијих одлика, које се испољавају, рефлектују и осликавају како у приповеткама и романима, тако и у ауторкиној мемоарској прози. Ова делатна одлика прозе Светлане Велмар-Јанковић најприсутнија је и у далеко већој мери остваренија у ткиву њених збирки приповедака *Дорћол* и *Врачар*, као и у роману *Бездно*. У оквиру стварања и обликовања хронотопа Београда, полазећи од разматрања феномена сећања и памћења, као и њиховим дубљим самеравањем кроз тумачење појединачних књижевних дела, кандидаткиња анализира индивидуално, колективно, аутобиографско, историјско и културно памћење кроз принцип укрштања, поклапања и прожимања. Посебна пажња посвећена је хронотопу Калемегдана. Хронотоп Калемегдана (Ушће, кула Небојша и уопште приобаље), заснован је у прози Светлане Велмар-Јанковић кроз временски укрштај тренутка садашњости са прохујалим временима, образујући у својој бити слојевитост града, турског, аустријског и српског периода. Микро простор рефлектује се кроз динамичан однос цивилизацијских нивоа и културних образаца, задобијајући пуноћу знаковно-смисаоне релације у дотицају са свакодневним процесом егзистирања. Историјско памћење формирано око референтне тачке Калемегдана указује се кроз преломне тренутке као микро сфера за уочавање парадигматске поетске слике и судбине града у целини, кроз смењивања различитих утицаја, пре свега у домену политичког, културног и религијског у распону од двеста година. Калемегдан тако од упоришне тачке и геостратегијског маркера прераста у огледало процеса, који су одређивали трајање и уграђивали се у визију хронотопа Београда у ауторкином опусу. Други важан простор који кандидаткиња издваја анализирајући хронотоп Београда у опусу Светлане Велмар-Јанковић је

Дорћол. Он оличава историјско-политичку визију јавне окоснице старог језгра градске структуре. Позиција необичног оживљавања гласова некадашњих истакнутих фигура, оспољава се временским континуитетом модерне профилисаности, као и појединим зградама, кућама, раскрсницама, трговима. Хронотоп Београда самерен визуром амбијенталне целине Дорћола, уочава се историјским развојним током, као судбинска позиција вароши на прекретници ка модерном добу. Град се изражава топосом раскрснице међусобних утицаја и прожимања неколицине моћних европских држава тога доба. Психолошка пројекција урбане метафоре обликује се уграђивањем расположења, емотивних стања, визија и снова.

У закључку дисертације кандидаткиња истиче да се урбана структура у прози Светлане Велмар-Јанковић образује прожимањем историјског, политичког, културног и друштвеног модуса. Аналитички приступ остварен у раду потврдио је да је организација хронотопа Београда успостављена асоцијативним премрежавањем семантичких и метафоричких елемената на свим проматраним нивоима тематско-мотивског регистра. Временски и просторни ареали укрштају се, градећи јединствено књижевно искуство хронотопа Београда, на размеђу цивилизацијских, културних и религијских модалитета спознаје света.

VIII ОСТВАРЕНИ РЕЗУЛТАТИ И НАУЧНИ ДОПРИНОС ДИСЕРТАЦИЈЕ

Кандидаткиња у дисертацији открива сличности и разлике прозе Светлане Велмар-Јанковић и београдског романа, као особеног жанара у српској књижевности двадесетог века. Примарна разлика огледа се у чињеници да Светлана Велмар-Јанковић у својим романима и приповеткама, као и у научној монографији, перципира знатно шири временски опсег, односно приказује и показује историјски континуум од првих насеобина на територији коју захвата данашњи Београд, све до 20. и почетка 21. века, док у већини других самерених романа обједињених под формулацију београдског романа обухватају савремено или готово савремени тренутак, односно ближу прошлост момента настанка датих књижевних дела, као и њиховог објављивања. Друга битна разделна карактеристика романа и приповедака и опуса Светлане Велмар-Јанковић представља аспект сагледавања Београда – у већини романа београдске прозе они осликавају и илуструју дух и атмосферу града, али Београд у овим наративима не задобија оделити статус и позицију засебног књижевног лика, делатног јунака, који напоредо функционише са другим, осталим ликовима. У књижевном опусу Светлане Велмар-Јанковић Београд је географски простор којим се у реалности, али и на метафизички начин заокружује и оцеловљује књижевни свет посматраних дела. Код Токина, Ћосића и Пекића Београд је ипак делатни лик, јер поприма неке од људских особина (Токин у самом роману град назначује као делатног јунака, Ћосић у описима града у окупацији додељује му неке од људских особина, док Пекић куће посматра као људска бића, чак их и именује). Трећа разлика се илустративно показује пажљивим ишчитавањем целокупног књижевног опуса одабраних аутора, као и Светлане Велмар-Јанковић, односно. Урбана средина Београда има свој привилеговани статус јединственог географског ареала у коме се примарно повезује и просторно ситуира радња свих њених романа и приповедака, док код већине осталих аутора београдска средина представља тек један од неколико разноликих географско-просторних реалитета, уз поједине изузетке какви су Ускоковић, Пекић, Ћосић и Токин.

IX ПРОВЕРА ОРИГИНАЛНОСТИ ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ

На основу *Правилника о поступку провере оригиналности докторских дисертација које се бране на Универзитету у Београду* и налаза у извештају из програма *iThenticate*, којим је извршена провера оригиналности докторске дисертације аутора констатовано је да утврђено подударање текста износи 11 %.

Овај степен подударности последица је цитата из примарне и секундарне литературе, што

је у складу са Чланом 9. Правилника.

На основу изнетог, а у складу са ставом 2 Члана 8. *Правилника о поступку провере оригиналности докторских дисертација које се бране на Универзитету у Београду*, извештај указује на оригиналност докторске дисертације, те се прописани поступак припреме за њену одбрану може наставити.

X ЗАКЉУЧАК И ПРЕДЛОГ

Комисија за оцену докторске дисертације констатује да је дисертација *Хронотоп Београда у прози Светлане Велмар-Јанковић* кандидаткиње Марије Шљукић оригинално и самостално научно дело и да су се стекли услови за њену јавну одбрану.

Комисија стога предлаже Наставно-научном већу Филолошког факултета Универзитета у Београду да прихвати с позитивном оценом Извештај о оцени докторске дисертације под насловом *Хронотоп Београда у прози Светлане Велмар-Јанковић* коју је урадила кандидаткиња Марија Шљукић под менторством проф. др Предрага Петровића и да је, у складу са прописима, упути Већу научних области друштвено-хуманистичких наука Универзитета у Београду на разматрање.

ПОТПИСИ ЧЛАНОВА КОМИСИЈЕ:

Београд, 14. мај 2024.

1. _____
проф. др Предраг Петровић

2. _____
доц. др Милица Кецојевић

3. _____
проф. др Јелена Панић Мараш